

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У КОНТЕКСТІ ПОСИЛЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ

Анотація. У статті розглядаються концептуальні підходи до державного регулювання продовольчої безпеки в зарубіжних країнах. Аналізується рівень продовольчої безпеки в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються. Наводяться пропозиції щодо вдосконалення механізмів регулювання продовольчою безпекою України з урахуванням зарубіжного досвіду.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольча криза, сільське господарство.

A. Bryk

FOOD SECURITY OF UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES WITHIN THE CONTEXT OF STRENGTHENING OF FOOD CRISIS

Abstract. The article reviews the conceptual approaches to government regulation of food security in foreign countries. The food security level in developed countries and countries which are developing was analyzed. The proposals for improving of regulating mechanisms of food security of Ukraine considering the international experience were outlined.

Keywords: food security, food crisis, agriculture.

1. Вступ

Рівень продовольчого забезпечення є важливим елементом у державній політиці в сучасних умовах. Термінологічний апарат щодо цієї сфери формувався ще в 70-ті роки ХХ ст., коли проблема голоду стала актуальною для більшості країн. Як основний акцент розглядалися кількісне задоволення продуктами харчування та їх фінансова доступність для будь-якої людини. Проте з часом дане питання не тільки не втратило своєї гостроти, а набуло особливої актуальності [13].

Еволюція поглядів на цю проблему стала причиною запровадження в обіг ООН поняття “продовольча безпека” у 1974 р. Це поняття розглядалось у контексті світової продовольчої безпеки, і малося на увазі збереження стабільності на ринках продовольчих товарів при доступності базових харчових продуктів для всіх країн світу. В загальному розумінні продовольча безпека окремої людини вимірюється кількістю та якістю продуктів харчування, достатніх для її нормального фізичного та інтелектуального розвитку [8].

Боротьба з голодом визнана як першочергове завдання міжнародного економічного співробітництва держав, тому продовольча безпека належить до категорії глобальних, оскільки для її вирішення недостатньо зусиль окремих держав, а потрібне добре налагоджене співробітництво світової спільноти, незалежно від суспільного та економічного розвитку [14].

Що стосується України, то проблема досягнення продовольчої безпеки має особливо важливе значення. На цей час спостерігаються достатньо низький рівень життя та соціальної захищеності значних верств населення, значне падіння рівня здоров'я нації, кризові демографічні процеси. Саме

перераховані чинники визначають необхідність вживання заходів щодо забезпечення продовольчої безпеки України, вдосконалення напрямів державної політики, національної, зокрема соціальної, безпеки держави [13]. Тому в умовах економічного розвитку в Україні та в процесі реалізації аграрної реформи значна увага повинна приділятися запозиченню міжнародного досвіду законодавчого врегулювання питань забезпечення продовольчої безпеки.

2. Аналіз основних літературних досліджень

Питанням забезпечення продовольчої безпеки приділяли значну увагу у своїх працях О. Зеленська [1], С. Кваша [4], Б. Пасхавер [5], Л. Батюк [8], В. Олійник [9], М. Лисак, В. Немченко, Ю. Білик, С. Майстро, М. Хорунжий, О. Чернелевська [12].

У даній статті поставлено за мету дослідити спектр напрямків забезпечення продовольчої безпеки України за допомогою досвіду зарубіжних країн та можливість їх адаптування до національних умов.

3. Дефініція поняття “продовольча безпека” та її теоретична сутність

Важливе значення в умовах економічної кризи всі країни приділяють продовольчій безпеці. “В сучасному світі є лише два справжніх види влади: влада нафти та влада продовольства. Причому влада продовольства ще більш могутня, ніж влада нафти... Саме тому найважливішим засобом нашого спілкування з 2/3 населення планети стане продовольство”. Ця думка належить колишньому міністру сільського господарства США Е. Батцу, була висловлена ще у 1975 р. і не втратила глибинного змісту й до сьогодні [15, с. 221].

Трактування дефініції “продовольча безпека”

Римська декларація Про всесвітню продовольчу безпеку (1996 р.)	Визначає продовольчу безпеку як стан, коли всі особи у будь-який час мають фізичний та економічний доступ до безпечного та повноцінного продовольства у обсягах, якості та асортименті, необхідних та достатніх для задоволення власних фізіологічних потреб і переваг, які необхідні для здорового життя, фізичного та соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я та розширеного відтворення народонаселення
Продовольча безпека країни за визначенням ФАО (англ. – <i>Food and Agriculture Organization</i>)	Це система, що чітко функціонує для забезпечення всіх прошарків населення харчовими продуктами за прийнятими фізіологічними нормами за рахунок власного виробництва та необхідного імпорту тих продуктів харчування, для виробництва яких немає внутрішніх умов
Закон України “Про продовольчу безпеку України”	<i>Продовольча безпека України</i> – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої держава гарантує фізичну і економічну доступність та якість життєво важливих продуктів харчування населенню згідно з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення та забезпечує продовольчу незалежність
Пасхавер Б. Й., Кваша С.М.	Виділяють продовольчу безпеку як здатність країни самостійно забезпечувати себе необхідним обсягом та асортиментом продуктів харчування

Складено автором за: [2]; [3]; [4]; [5]; [6]

Отже, у сучасному світі набуває все більшої актуальності дослідження “продовольчої безпеки”. Так, за даними ФАО (англ. – *Food and Agriculture Organization*) зараз на планеті недоїдають або голодують жителі 50 країн із населенням більше від 925 млн. осіб, щорічно помирає від голоду 9 млн. осіб. У сучасному світі все більш поширеним явищем стають голодні бунти. Вони прокотилися такими країнами, як Гаїті, Болівія, Ємен, Афганістан, Індонезія, Буркіна-Фасо, Камерун, Сенегал тощо [1, с. 2].

Основними причинами нинішнього загострення продовольчої проблеми є:

- постійне зростання чисельності населення світу, підвищення світового сукупного попиту на продукти харчування (за прогнозами ООН, чисельність людства до 2050 р. зросте до 9,3 млрд. осіб, тоді як продуктивність рослинницької продукції – тільки на 15%, а вміст білка зменшиться на 20%);

- урбанізація та індустріалізація (зменшення у світовому масштабі посівних площ через зростання масштабів міст);

- сучасні екологічні проблеми глобального масштабу;

- негативний вплив світової фінансово-економічної кризи;

- зміни у торговельній політиці основних аграрних країн.

Загострення проблеми продовольчої безпеки на глобальному рівні пов'язане не стільки з вичерпанням можливостей світової агросистеми, скільки з комплексом передусім політичних та комерційних рішень країн, які сьогодні справляють найбільш суттєвий вплив на продовольче забезпечення. Так, протиріччя між принципами міжнародної аграрної політики і сучасними вимогами продовольчого ринку призводять до суттєвого обмеження заходів державної підтримки сільського господарства країн, що розвиваються (відповідно до вимог СОТ) і гальмування розвитку сільського господарства у багатьох країнах [1, с. 1].

Сучасні вчені трактують зміст поняття “продовольча безпека” по-різному. Отже, сучасний науково-практичний доробок пропонує чимало трактувань дефініції “продовольча безпека” (табл. 1).

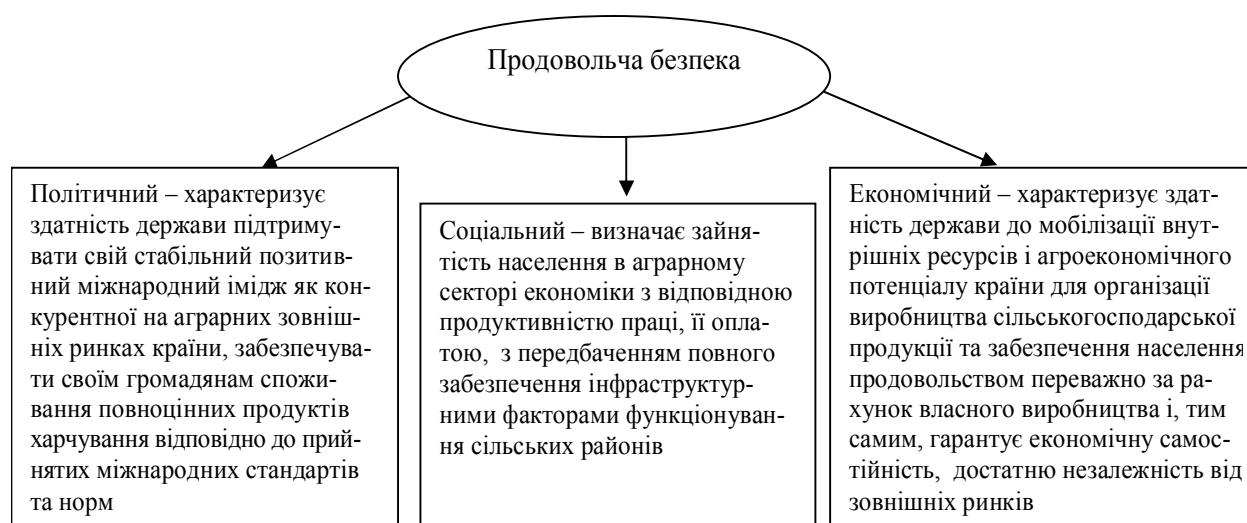

Рис. 1. Сутнісні аспекти продовольчої безпеки

Складено автором за: [1]

На нашу думку, продовольча безпека – це невід’ємна частина економічної безпеки. Це гарантований доступ усіх жителів країни до продовольства, здатність забезпечити поточні й надзвичайні потреби в продуктах харчування за рахунок власних ресурсів. Продовольча безпека держави є важливою складовою частиною економічної безпеки, яка, своєю чергою, є частиною суспільної безпеки держави. Продовольча безпека держави – це ступінь забезпеченості населення країни екологічно чистими і корисними для здоров’я продуктами харчування вітчизняного виробництва за науково обґрунтованими нормами і доступними цінами при збереженні і поліпшенні середовища проживання [16].

С. Кваша виділяє три сутнісні аспекти поняття “продовольча безпека” (рис. 1).

Таким чином, узагальнюючи різні наукові підходи щодо трактування економічної сутності категорії “продовольча безпека”, можна констатувати, що в традиційному розумінні вона означає: достатнє забезпечення населення країни продовольст-

лежності від зовнішніх чинників означає самозабезпечення продовольством, що є одним із найбільш важливих критеріїв продовольчої безпеки [6].

Останніми роками забезпечення населення якісними продуктами харчування у більшості країн світу значно покращилось, але України це стосується меншою мірою. Більше того, наша країна постала перед проблемою недостатності харчування [16]. Беручи до уваги кризу в Україні у зв’язку з агресією РФ, нестійкою економічною та валютною ситуацією значна частина населення не має змоги купувати необхідну кількість продуктів харчування для забезпечення активного і здорового життя, а деякі можуть споживати лише дешеві продукти, не отримуючи необхідну кількість калорій.

Якщо провести оцінку стану продовольчої безпеки України впродовж останніх років, то її можна оцінити як критично низьку. Рівень споживання населенням України м’ясо-молочних, рибних продуктів харчування знаходиться на надзвичайно низькому рівні (табл. 2).

Таблиця 2

Споживання населенням України основних видів продуктів харчування (на одну особу в рік, кг)

Види продуктів	Рациональна норма споживання	Роки				
		1999	2000	2005	2010	2013
М’ясо і м’ясопродукти	83	68	33,1	33	39	52,0
Молоко і молокопродукти	380	373	209,9	199	226	206
Яйця, штук	290	271	163	166	238	290
Риба та рибні продукти	20	18	7,2	8	14	14,5
Хліб і хлібні продукти	101	141	121,8	125	124	111,7
Картопля	124	131	121,9	135	135	128
Овочі та баштанні культури	161	103	95,9	102	120	144
Плоди, ягоди та виноград	90	47	22,1	29	37	48
Цукор	38	50	32,6	37	38	37,9
Рослинна олія	13	12	8,9	9	14	14,6

За: [17]

вом за рахунок переважно внутрішньодержавного виробництва; доступність основних видів продовольства широким верствам населення; захист інтересів споживачів від несумлінних виробників і неякісної продукції; захист ринку від надлишкового імпорту товарів; формування у державі резервів та страхових запасів продовольства.

4. Оцінка стану продовольчої безпеки України

Вважається, що стан продовольчої безпеки досягнуто, якщо забезпечено достатнє харчування всього населення за нормальних умов та мінімально необхідне – за надзвичайних обставин. Із збільшенням питомої ваги власної продукції зростає стабільність продовольчої безпеки країни. Також торгова система має визначальний вплив на забезпечення населення продуктами харчування, проте його основою є, без сумніву, власне виробництво. Задоволення потреби у продовольстві за рахунок внутрішнього виробництва при мінімальній за-

5. Державне регулювання продовольчої безпеки у зарубіжних країнах

У розвинутих країнах проблема забезпечення продовольчої безпеки вирішується державою на загальнонаціональному рівні. В Україні у ході реформування системи господарювання було реконструйовано державний механізм забезпечення населення продуктами харчування, а єдиної ринкової концепції вирішення цього питання поки не існує. Тому доцільно розглянути, яким чином вирішують дану проблему в окремих розвинутих країнах світу, з метою адаптації позитивного досвіду та шляхів із забезпечення продовольчої безпеки у нашій країні [8].

Так, Японія веде жорстку протекціоністську політику в сфері забезпечення продовольчої безпеки. При тому, що сільське господарство складає лише 2% ВВП Японії, галузь забезпечує близько 40% потреб країни у продуктах харчування. І це в країні, де орні землі складають лише 10% загальної площі. Завдяки застосуванню сучасних аграрних

технологій країна має найвищу врожайність сільськогосподарських культур – так, на початку нинішнього століття за врожайністю зернових Японія випереджає сільськогосподарські країни, а саме: США – в 1,3 рази, Канаду – майже в 2 рази, Україну та Росію – майже в 6 разів.

Ще одна азійська країна, яка досягла позитивних результатів у забезпеченні населення продуктами харчування (80 % забезпеченості продовольчими товарами), – це Китай. Основні напрямки реформування продовольчого ринку в Китаї зображено на рис. 2.

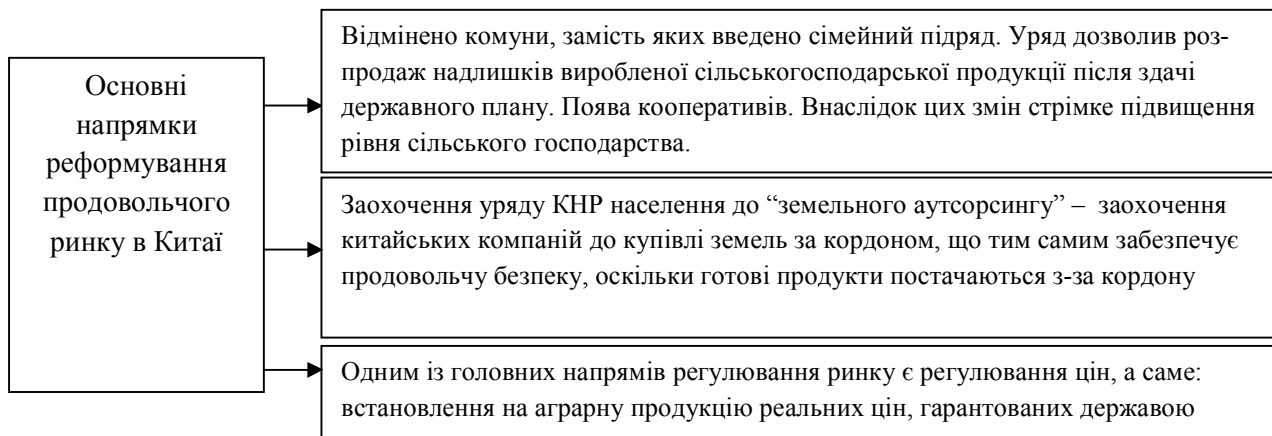

Рис. 2. Основні напрямки реформування продовольчого ринку в Китаї

Створено автором за: [8]; [9]

Отже, у країні існує політика обмеження на ввіз продовольства за тими продуктами, імпорт яких може конкурувати з внутрішнім виробництвом. Наприклад, майже повністю заборонений імпорт рису. Уряд Японії відкрито визнає той факт, що від стану продовольчого забезпечення населення залежить рівень національної безпеки [8].

Чітка система заходів підтримки сільського господарства є основною запорукою продовольчої безпеки в США. Головними напрямками забезпечення продовольчої безпеки США є:

- програма підтримки фермерів “Стабілізація доходів фермерів” (уряд витрачає 50 % бюджетних аграрних асигнувань). Значні обсяги фінансових ресурсів спрямовані на закупівлю надлишків сільськогосподарської продукції з метою отримання закупівельних цін та гарантування дохідності виробникам;

- надання допомоги вразливим верствам населення (пенсіонерам, безробітним, безкоштовне харчування у школах). Запровадження продовольчих талонів на безкоштовне харчування (кожний 9 американець користується продовольчим талоном);

- створення системи якості, контролю та безпеки продуктів харчування, завданням яких є жорсткий нагляд за продуктами харчування, які імпортуються в США (15% продуктів харчування ввозять у США з інших країн) [9];

- політика “продовольчої зброї”, суттю якої є ембарго на комерційний експорт продовольства в ті чи інші країни [8].

Отже, агропромисловий комплекс США відноситься до стратегічних інтересів країн, а його продукція нарівні з атомною сировиною та оборонними технологіями складає стратегічний ресурс держави.

Метою продовольчої політики ЄС є досягнення високих стандартів безпеки продовольства, захист і підвищення рівня охорони здоров’я споживачів, захист довкілля. Так, Європейська комісія розробила документ щодо продовольчої політики спільноти – Білу книгу про продовольчу безпеку. Цей документ передбачає низку заходів для поліпшення нинішньої системи й забезпечення повного контролю за оборотом продовольства. Одним із основних механізмів забезпечення продовольчої безпеки ЄС є фінансова підтримка фермерів [9].

Що стосується ситуації в Росії, то за розрахунками експертів, країна за рахунок власного виробництва забезпечує населення лише на 75% (за даними ООН даний показник є близьким до мінімального значення). Це свідчить про те, що власного сільськогосподарського виробництва для забезпечення населення необхідною кількістю продукції недостатньо. Тому для Росії збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва набуває все більшої актуальності.

На відміну від інших регіонів світу, в Україні продовольча проблема залишається достатньо гострою, незважаючи на те, що населення держави за роки незалежності скоротилося майже на 7 млн. У нашій державі існує невідповідність одного з найкращих у Європі природно-ресурсного та людського потенціалу темпам росту реального валового внутрішнього продукту. Загострення продовольчої проблеми в Україні пов’язане з низькою прибутковістю більшості товаровиробників, що призвело до значного погіршення матеріально-технічного забезпечення, недотримання технологій виробництва сільськогосподарської продукції. Впродовж усіх років незалежності здійснювалися хаотичні, непослідовні реформи, в результаті яких матеріально-

технічна база АПК була зруйнована, товаровиробники не відчують стимулів у збільшенні харчової продукції.

Беручи до уваги досвід зарубіжних країн, доцільно здійснити державне регулювання продовольчої безпеки в Україні, де з початку 1990-х рр. реалізовувалась американська модель розвитку продовольчого ринку. Проте лібералізація цін на практиці призвела до порушення міжгалузевих і внутрішньогосподарських пропорцій, зростання цін на продукцію та падіння купівельної спроможності населення.

6. Висновки

Зважаючи на вищесказане, нами запропоновано низку необхідних заходів для покращення регулювання продовольчої безпеки:

заснування інституції, наприклад державного управління якістю та безпекою продуктів харчування, яка б контролювала вироблену та імпортовану продукцію; використання механізму державного протекціонізму з метою підтримки вітчизняного виробника; фінансова підтримка всіх секторів АПК: сільське господарство, харчова та переробна промисловість, торгівля; стабільна підтримка населення у забезпеченні продуктами харчування; розвиток фінансово-економічного механізму, який заохочуватиме виробників виробляти, а споживачів споживати [10, с. 16]; активізація інноваційної діяльності, що є рушійною силою аграрного виробництва та його продуктивності. Основна мета інновацій – досягнення двох важливих результатів: підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора та нові методи ведення бізнесу [11, с. 405]; поступове скорочення ввезення тих продуктів харчування, виробництво яких є доцільнішим в Україні; підвищення рівня купівельної спроможності населення шляхом створення нових місць праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зеленська О. О. Система продовольчої безпеки: сутність та ієрархічні рівні [Електронний ресурс] / О. О. Зеленська // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 1 (59). – (Серія “Економічні науки”). – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/2458/1/23.pdf>.
2. Римская Декларация о всемирной продовольственной безопасности и План действий Всемирной встречи на высшем уровне по проблемам продовольствия, Рим, 13 ноября 1996 года [Електронний ресурс] / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединённых Наций. – Режим доступу: http://www.rau.su/observer/N3-4_97/019.htm.
3. Декларация Всемирного Саммита по продовольственной безопасности [Електронний ресурс] / Всемирный саммит по продовольственной безопасности Рим, 16-18 ноября 2009 года / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединённых Наций. – Режим доступу: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/Meeting/018/k6050r.pdf>.

4. Кваша С. М. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку / С. М. Кваша. – К. : ЗАТ “НІЧЛАВА”, 2000. – 252 с.

5. Пасхавер Б. Ценовая конкурентность аграрного сектора / Б. Пасхавер // Экономика Украины. – 2007. – № 1. – С. 80-84.

6. Закон України “Про продовольчу безпеку України” / Проект вноситься народними депутатами України М. М. Рудьковським, М. Є. Мельником від 22 грудня 2011 р. № 4227-VI // ВВР України. – 2011. – 15 с.

7. Лисак М. А. Аналіз стану забезпечення продовольчої безпеки України / М. А. Лисак // Облік і фінанси. – 2013. – № 3. – С. 136-142.

8. Батюк Л. А. Продовольча безпека та досвід її забезпечення в деяких розвинутих країнах світу [Електронний ресурс] / Л. А. Батюк // Вісник ХНТУСГ. Економічні науки. – 2010. – Вип. 105. – 405 с. – Режим доступу: <http://khntusg.com.ua/node/784>.

9. Олійник В. Державне регулювання у сфері забезпечення продовольчої безпеки : зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / В. Олійник // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2012. – Вип. 1 (12). Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01\(12\)/index.html](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01(12)/index.html).

10. Немченко В. В. Продовольча безпека : макро- та мікроекономічні аспекти / В. В. Немченко, Г. В. Немченко // Економіка харчової промисловості. – 2013. – №2 (18). – С. 15-18.

11. Немченко А. Б. Сучасні підходи до забезпечення продовольчої безпеки України / А. Б. Немченко, Т. Б. Немченко // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2013. – Вип. 23. – С. 401-406.

12. Чернелевська О. Л. Парадигма продовольчої безпеки / О. Л. Чернелевська // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. – № 2 (22). – С. 38-42.

13. Іванова Н. Є. Система індикаторів продовольчої безпеки України : огляд та аналіз [Електронний ресурс] / Н. Є. Іванова, О. В. Балуєва // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 10. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=641>.

14. Веб-сторінка Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних націй (ФАО) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/home/ru/>.

15. Кашенко О. Л. Екологічна складова національної продовольчої безпеки – нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті / О. Л. Кашенко. – К. : ІАЕ, 2001. – С. 221-223.

16. Ульяновченко А. В. Продовольча безпека – основа національної безпеки держави [Електронний ресурс] / А. В. Ульяновченко, Н. В. Прозорова // Міжнародний конгрес “Мир”. – 2014. – Режим доступу: http://congressworld.com.ua/blog_article.php?id=5.

17. Веб-сторінка Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.